

Fazekasné Kummer Adél:

Vannak-e őrző angyalaink?

(Teológiai vizsgálódás Zsolt 91, 11-12 tükrében, különös tekintettel a túlvilági lényekre.)

Abstract - Do you have guardian angels? A theological reflection in the light of Psalm 91 with a particular view to unearthly beings

The Bible often speaks of angels many times as supranational beings, who are presented as the providential guardians of God. At the same time, it also mentions a spiritual power who stands against God, which is personified as Satan, and the Bible also talks about his demons. The guardian angels' locus classicus in the Bible - especially Ps. 91,11-12, but we can also count Ps. 34,8 as such - are not revelations, not categorical statements, not even theological arguments, but specifically poetical descriptions, inspired by religious folk beliefs and former mythologies. Based on all of this the question is rightfully asked whether the guardian angels have an ontological status. In this study this question is examined in the first place, with the help of exegetical methods.

Keywords: angel, guardian angel, Satan, demons, ontology, mythology

A téma felvetése

A modern teológia tudománya mindmáig adós maradt a démonológia és – ezzel párhuzamosan – az angeológia részletes kifejtésével, noha a posztmodern angyalkultusz és az ezoterikus új vallási mozgalmak szélsőséges és gyermekdeden is rendkívül népszerű világkép-ábrázolásai több olyan kérdést is fölvetnek, melyek nem maradhatnak a Krisztus-követők részéről megválaszolatlanul. A határozott reflexió már csak azért is fontos lenne, mert teljes mértékben igaznak tűnik Östlingnek az a megállapítása, miszerint is a földönkívüliek látogatásai körül keringő vallási áramlatok globális jelenségek és egyre inkább olyan kozmológiákat nyújtanak, amelyek szerint földi létehetőségeink egy nagyobb léptékű spirituális kozmikus terv ré-

szét képezik.¹ Világnézetük egyik közös nevezője, hogy leginkább olyan megváltástanokat kínálnak, amelyekben a jóindulatú idegen lények segítő cselekedetei szabadítják meg az egyes embert aggodalmaitól, az ő védangyal szerepük óvhatja meg az emberiséget a küszöbön álló katasztrófáktól. Östling arra is felhívja a figyelmet, hogy ezek a vallási formációk a legtöbb esetben arra törekednek, hogy tudományosnak hangzó nyelven újítsák meg az ősi vallási témákat és motívumokat.²

Hanegraaff mutat rá elsőként arra a divatos jelenségre, hogy a New Age vallásosság valamint a spiritualitás és az alternatív gyógyászat összekapcsolódása az eklektikusan enigmatikus szellemi direktívák mentén létrejött ún. reiki klubokat *angyalklubokká* alakította át.³ A klubtagok az összejöveteleiken rendszeresen megidézik az angyalokat: gyertyákat gyújtanak, egy választott médium segítségével medítálnak, majd éberen figyelik a „jelet”, ami az angyal érkezését hivatott hírül adni. Az egész jelenség egyik legnagyobb szépséghibája, hogy ezek a „jelek” mindig önkényes meghatározás következményei, a legtöbb esetben inszolens bugyutaságok, ily módon az ezoterikus jel teológiai és transzcendens tartalma semmilyen formában sem hozható összefüggésbe a héber מַלְאָכִים vagy מַלְאָכִים, a görög ἄγγελοι és a latin *signum* biblikus értelmével.⁴

A Szentírás többször is szót ejt az angyalokról, mint olyan szupernaturális lényekről, akik az Úr gondviselő munkájának segítő eszközei. Ugyanakkor beszél egy istenellenes szellemi hatalomról is, akit perszonifikált Sátánnak nevez, valamint beszél annak démonairól is. Ez utóbbi reális és személyes hatalom, az Isten elleni lázadás meg-

¹ Östling, Erik A. W. (2016) What Does God Need with a Starship? UFOs and Extraterrestrials in the Contemporary Religious Landscape. In: James R. Lewis – Inga Bårdsen Tøllefsen (eds.) *The Oxford Handbook of New Religious Movements, Vol. 2*. Oxford, Oxford University Press, 418–427.

² Östling i.m. 421.

³ Hanegraaff, Wouter J. (2007) The New Age Movement and Western Esotericism. In: Daren Kemp – James R. Lewis (eds.) *Handbook of New Age*. Leiden–Boston, Brill, 25–50.

⁴ Vö. Karasszon István: A csoda héberül, Yerusha Különszám, OR-ZSE Biblikus Konferencia, Budapest, 2015, 55–62.

személyesítője és mozgatója. Mégis fontos dolog tudnunk, hogy Isten Igéjében csak Istenre és az ember szabadítására való tekintettel esik szó a Sátánról és az ő démonikus megnyilvánulásairól, vagyis csak függelék és nem fődolog gyanánt. A teológiai dualizmus képze ki-zárt tehát. Mind a „jó” angyalok, mind pedig a Sátán és az ő angyalai is teremtmények – s ez utóbbiak is nem a rosszra teremtettek, hanem Isten elleni lázadásukban váltak azokká.

Az olyan kijelentések, hogy: „Mert az emberek, amikor már feltámadtak a halálból, nem nőülnek, férjhez se mennek, hanem olyanok, mint az angyalok a mennyekben.” (Márk, 12., 25), „Vagy nem tudjátok, hogy angyalok fölött is ítélkezünk majd?” (1Kor 6,3), vagy: „Mert amint felhangzik a riadó hangja, a főangyal szava és az Isten harsonája, maga az Úr fog alászállni a mennyből, és először feltámadnak a Krisztusban elhunytak...” (1Thess 4,16) azt látszanak igazolni, hogy az újszövetségi iratok szerzői az angyalok létezését eleve feltételezték. Sőt mi több: az angyalok rendjében bizonyos hierarchikus viszonyról is tudomásuk volt. Az olyan kijelentések pedig, hogy „Azért jelent meg az Isten Fia, hogy az ördög munkáit lerontsa (Iján 3,8), vagy „Mert nem vér és test ellen van a mi tusakodásunk, hanem a fejedelemségek ellen, a hatalmasságok ellen, a sötétség világának urai ellen, a gonoszoknak a magasságban lakozó szellemei ellen!” (Ef 6,12) egyértelműen azt jelzik, hogy a Sátán és más démoni erők léte és azok negatív munkája szintén evidencia. Éppen ezért úgy gondolom, hogy az angyalokkal kapcsolatos bárminemű kérdés megválaszolása előtt érdemes a két ellentétes előjelű szupranaturális erőter ütközőpontjára vonatkozó kontextust alaposan megvizsgálnunk! Ez a dolgozat erre tesz most kísérletet. Nyilvánvalóan a témát illető legadekvátabb szöveghegy a Zsolt 91,11-12, hiszen az ördög Krisztus megkísértésénél az angyalok őrző szerepére vonatkozó érvként idézi ezt az Igehelyet. Annak az elemi kérdésnek a vizsgálatához, hogy az angyaloknak van-e ontológiai státuszuk, avagy csupán a transzcendens szféra felénk irányított kivételése, induktív módon közelíték, elsősorban a történet-kritikai exegézis eddigi legfontosabb eredményeit és módszereit felhasználva.

Szupranaturális lények a Szentírásban

A hellenisztikus és a római kori zsidóság az angyalok, a Sátán és az egyéb démonikus erők ontológiai értelemben vett létéről meglehetősen konzekvensen gondolkozott, s ezt egyértelműen alátámasztják a kor irodalmi korpuszai.⁵ Jól látható, hogy a Héber Bibliában lényeges eltérések vannak a fogság előtti és a fogság utáni szövegek esetében az angyalok természetrajzát illetően, miként az is megfigyelhető, hogy a Sátán megszemélyesítésére is csak a fogság utáni időszakban került sor, ám ezek létezésére mindkét corpusban egyértelmű utalások vannak. Az angyalokról lényegesen több szó esik a pszeudepigráf irodalomban, különösen a deuterokanonikus könyvekben (Makkabeusok könyve, Sirák fia könyve, Tóbit könyve, Jeremiás levele), a Hénoki hagyományban (Képes beszédek könyve, Hénok második könyve), Báruk szír nyelvű apokalipszisében, Ezsdrás negyedik könyvében, Ábrahám apokalipszisében, a Tizenkét pátriárka végrendeletében, a Jób testamentumában és a biblikus midrásokban. Szabó Xavér leszögezi: „A késő-bibliai könyvek alig említik az angyalokat, más pszeudepigráf művek viszont angyalokkal és démonokkal népesítik be a kozmoszt.”⁶

Jól kirajzolódik, hogy az egyes – angyalokkal kapcsolatos – írások mögött más-más zsidó irányzat húzódik meg, s az angyalok egzisztenciális helyzete, természete, szerepköre nem illeszthető egy egységes rendszerbe. A késő hellenisztikus zsidóság egy része kezdi megfogalmazni azt a tézist, hogy a halál utáni élet egyfajta *vita angelica*, s a feltámadás következtében megdicsőült ember bekapcsolódik az angyalok mennyei közösségébe.⁷ Jézus fellépésekor ez a nézet már igen elterjedt volt, mint ahogyan az is, hogy egyes szellemi áramlatok a Sátán személyéről, mint Isten ellenségéről kezdtek el gondolkodni.⁸

⁵ Szabó Xavér OFM: Angyalok a korai zsidó pszeudepigráf irodalomban, Xeravits G.-Tamási B.-Szabó X.: Angyalok az ókortól Szent Tamásig Sapientia Főiskola-L'Harmattan, Budapest, 2011, 105.

⁶ Szabó Xavér OFM i.m. 145.

⁷ Vö. Peter Schäfer: Rivalität zwischen Engeln und Menschen: Untersuchungen zur rabbinischen Engelvorstellung (Studia Judaica, Band 8), 1975, 20-23.

⁸ Sztalmári Györgyi: Angyalok az Újszövetségben, Xeravits G.-Tamási B.-Szabó X.: Angyalok az ókortól Szent Tamásig Sapientia Főiskola-L'Harmattan, Budapest, 2011, 41.

(Fontos itt megemlíteni, hogy ennek a nézetnek voltak igen heves ellenzői is, mint például a szadduceusok, akik tagadták a feltámadást, a lélek és az angyalok létét, amint erről az Újszövetség /Mt 22:23; Mk 12:18; Lk 20:27; ApCsel 4:1; 23:8/ és Flavius Josephusnak a zsidó háborúról írt munkája is tanúskodik.) Feltétlenül meg kell azonban jegyeznünk – ami egyébként teológiai szempontból sem közömbös –, hogy „a másodlagos vallási jelenségek, mint amilyenek a varázslás és a szellemidézés, az egész Ószövetségben teljesen háttérbe szorultak.”⁹ Ennek témánk szempontjából azért van különös jelentősége, mert az izraelitákat körülvevő kultúrkörökben (különösen a babilóniai és asszír területek egyes részein) igen elterjedtek voltak a különféle démonizációk és a betegségekkel kapcsolatos varázsszövegek. A *maqlu* mondókák elsősorban az éjszakai démonokat tartották távol¹⁰, a *surpu* ráolvasók pedig inkább a gyógyításhoz kapcsolódtak.¹¹ Ezek közül több is fellelhető egyes ugariti énekekben¹², s nem kizárt, hogy ezeknek egyes elemei a zsoltárokba és Jób könyvébe is átkerülhettek.¹³ De nyilvánvaló, hogy eredeti funkciójuktól teljesen megfosztottan, hiszen az ószövetségi rendelkezések kifejezetten megtiltották a varázslást, a szellemidézést és az ezekhez kapcsolódó vajjások praktikákat (2Móz 22,17; 3Móz 19,31; 3Móz 20,27; 5Móz 18,9; 1Sám 28). Helyesen állapítja meg azonban Pap László, hogy a tiltások szükséges volta azt igazolja, hogy az izraeli népi vallásosságban jelen voltak az efféle gyakorlatok¹⁴, s nyilvánvaló, hogy a folklorisztikus elemek befolyással bírtak a korabeli démonológiára és angelológiára is.

⁹ Pap László: Ószövetségi Biblica Theologia, Károli Egyetemi Kiadó, Budapest, 2008, 68.

¹⁰ Dictionary of Deities and Demons in the Bible (szerk: Pieter W. van der Horst; Karel van der Toorn; Bob Becking), Leide: Brill, 1995, NIGHT címszó alatt, 624.

¹¹ u.o. közvetett utalással, 672., 781., 883.

¹² Mitchell Dahood: Psalms. I-III., New York, 1966–1970. II. 234.

¹³ Nicholas J. Tromp: Primitive Conceptions of Death and the Nether World in the Old Testament, interneten elérhető itt: <https://books.google.hu/books?id=T8s8aTeSPYY-C&pg=PA96&lpg=PA96&dq=%22Night+kidnaps+him+like+the+whirlwind%22&source=bl&ots=fN9UjXfbZs&sig=ACfU3U1N3rzxvTQff5WQWjtv-kec3egXyng&hl=hu&sa=X&ved=2ahUKewia7MTGpfDoAhVvxIsKHUM-ZBgAQ6AEwAHoECAIQLA#v=onepage&q=%22Night%20kidnaps%20him%20like%20the%20whirlwind%22&f=false>, 96. Megjegyzem: Tromp kifejezetten a Jób 27,20 szöveghelyet tartja ilyen környezetből átszarmazottnak.

¹⁴ Pap László i.m. 69.

A témánk szempontjából adekvát zsoltárhely konkrét szövegtani vizsgálata előtt érdemes áttekinteni, hogy a Szentírás milyen szupranaturális lényeket különböztet meg.

Angyalok

Az angyalokkal kapcsolatosan Athénagoras az Athénai következőképpen foglalt állást: „A világ Démiurgosza és Teremtője, az Isten, Igéjének közvetítésével besorolja és elrendezi az angyalokat, hogy elfoglalják az elemeket, az eget, a világot és azt, ami benne van.”¹⁵ OWWWrigenész – mint ahogy arra Bietenhard is felhívja a figyelmet – olyan angyalokról tesz említést, akikről már egyébként a midrások is beszélnek, s akik a világot meghatározó négy elem élén állnak¹⁶, akik a világmindenség különféle felségterületeit vezénylik: a csillagokat, a meteorokat, a növényeket és az állatokat. A római katolikus egyház angyalokról szóló tanát mind a mai napig Aquinói Tamás megállapítása határozza meg elsődlegesen, mely arra a kérdésre, hogy vajon irányítják-e az angyalok a testi teremtményt a következő választ adja: „De mivel mi azt állítjuk, hogy hogy a testek természeti tevékenységein kívül számos más jelenség is észlelhető az alacsonyabb rendű testekben, aminek létrehozásához nem elégséges az égitestek ereje, szerintünk azt kell mondanunk, hogy az angyalok közvetlenül irányítják nemcsak az égitesteket, hanem az alacsonyabb rendű testeket is.”¹⁷ Ez a megállapítás elsődlegesen az arisztotelészi logikán alapul, abból a tételből kiindulva, hogy minden mozgónak van egy mozgatója, vagy legalább egy mozgató oka. Aquinói Tamás az égitestek mozgását fizikai törvényszerűségekkel képtelen volt megmagyarázni, tehát a láthatatlan törvényszerűségeket angyalokkal helyettesítette. Nyilvánvaló, hogy a korábbi évszázadokban is voltak már az angyalokról való gondolkodásban ehhez hasonló attitűdök.

¹⁵ Kérvény a keresztények ügyében, 10, Ókeresztény írók 8. (szerk: Vanyó László), Szent István Társulat, Budapest, 2002. 371.

¹⁶ Hans Bietenhard: Die himmlische Welt im Urchristentum und Spätjudentum, Tübingen, 1951. 101.

¹⁷ Aquinói Szent Tamás: A teológia foglalatja (Summa Theologiae), Gede Testvérek Bt., 2002., I. köt. 110,1; 777.

Jean-Guenolé-Marie Daniélou az angyalokra vonatkozó szentírási ígehelyek alapján úgy összegez, hogy az angyalok lényegüket illetően „Isten kinyilatkoztatásának szolgái”.¹⁸ Véleménye szerint az angyalokkal kapcsolatos zsidó hagyomány és a keresztyén szerzők nem elégedtek meg ennyivel, hanem az ószövetségi üdvtörténet bizonyos részeinél ennél lényegesen aktívabb szerepekkel is felruházták őket.¹⁹

Karasszon István etimológiai megfontolásai már csak azért is nagyon fontosak, mert az angyalokkal kapcsolatos ígehelyek értelmezésében kellő óvatosságra intenek, s egy kicsit szorítnak az el-elszabaduló fantázia gyeplőin is. A מַלְאָכִים szó értelmezésével kapcsolatosan kiemeli, hogy a többi sémi nyelvhez képest az a nagy különbség, hogy מַלְאָכִים „csupán üzenetet közvetít, vagy tényleges cselekvőként lép fel”.²⁰ Meierre való hivatkozása, aki szerint a מַלְאָכִים nem különbözteti meg magát a küldőjétől, hanem azonosul vele²¹, azért is fontos, mert jól szemlélteti, hogy az angyal, egészen pontosan a מַלְאָכִים, mint szupranaturális lény részecselekedeteiben sem lehet független Jahwe akaratától. Ha a מַלְאָכִים szót a görög ἄγγελος szóval fordítjuk, akkor illik figyelembe vennünk, hogy a „küldött” esetenként csak az Úr „meghosszabbított keze”, s a szerepe semmiképpen sem egy üzenet átadása.²² Így például a 2Móz 23, 20 szerint az Úr elküldi követét, aki őrzi Izráelt az úton és beviszi az általa kijelölt földre, vagy a 2Sám 24 enigmatikus elbeszélésének 16. versében a מַלְאָכִים nem mond semmit, hanem némán végrehajtja Isten akaratát, az általa kimért büntetést.²³ Az etimológiai vizsgálatok jól tükrözik, hogy az egyes szöveghelyek összetételei alapján nem mindig világos, hogy ezek a személyek kifejezetten szupranaturális alakok, vagy emberek. Karasszon megállapítja: „Isten büntetését bizonyos szupranaturális személy hajtja végre, a védelmet azonban nem szükségszerűen, hanem bárki, aki Isten eszközül használ fel.”²⁴ Szö-

¹⁸ Jean Daniélou: Az angyalok és küldetésük az egyházatyák szerint, Jel Kiadó, Budapest, 1997, 12.

¹⁹ Lásd u.o.!

²⁰ Karasszon István: Ég és föld között: a küldött, Xeravits G. – Tamási B. – Szabó X.: Angyalok az ókortól Szent Tamásig Sapientia Főiskola-L'Harmattan, Budapest, 2011, 12.

²¹ Karasszon István i.m. 13. Vö. Meier S.A., „Angel I”, *DDD*, cols. 81-90.

²² u.o.

²³ u.o.

²⁴ Karasszon István i.m. 14.

vegkritikai vizsgálatának egyik legfontosabb következtetése az, hogy vallástörténetileg diszkontinuitás van a fogság előtti köztes lények és a késő exilium utáni kor angyalai és őrdőgei között: „a fogság előtti démonok és félistenek ui. a politeizmus reziduumaival, míg a fogság után nem ezek élnek újjá, hanem az egyetlen Isten transzcendenciájának negatív vagy pozitív kisugárzásai”.²⁵

A szentírási és a pszeudepigráf szövegek alapján az angyalokról általában véve az alábbiak mondhatók el:

- nem öröktől fogva léteznek, hanem teremtett lények (pl. Kol 1,16)
- ontológiai státuszuk kérdéses (vö. pl. 1Móz 16,7-et az 1Móz 16, 13-al vagy Bír 6,1)
- teremtésük ideje ismeretlen (Vö. Jób, 38,7-el),
- halhatatlanok (Lk 20,36)
- az anyagi világ teremtésekor már jelen lehettek (Vö. Jób, 38,7)
- a fogság előtti irodalomban alapvetően nincs önálló személyiségük és nincs szabad akaratuk (pl. 1Móz 22,1; 1Móz 22,11)
- a fogság utáni irodalomban önálló személyiségek, esetenként úgy tűnik, mintha szabad akaratuk is lenne (pl. Dán 12,1),
- a fogság előtti irodalomban névtelenek, a fogság utáni irodalomban már esetenként nevük is van (pl. Dán 12, 1; Tób 12,6-20; Lk 1,19)
- nemcsak a népnek, de az egyénnek is a segítségére vannak (Vö. Bír 5,20-at az 1Móz 24,7-tel)
- Isten felséges voltát dicsérik (pl. Zsolt 29,1-2; Zsolt 103, 20)
- a teofániáknál kísérik Istent (Jób 38,7)
- Jahwe büntető ítéletének végrehajtói (2Móz 12,23; 2Sám 24)
- táplálkoznak (1Móz 18,7-8; s ha nem metaforaként értelmezzük, akkor a Zsolt 78, 24-25)
- álomban jelennek meg (pl. 1Móz 28,12-16; Mt 1,20-24)
- az emberrel összetéveszthető (pl. 1Móz 18,2; Józ 5,13)
- az őrzőangyalnak az őrzőttel ikervonásai vannak (ApCsel 12,15-16)

²⁵ Karasszon István i.m. 16.

Mindezekről függetlenül azonban azt mondhatjuk, hogy az Ószövetségben az angyaloknak – Dániel könyvének kivételével – nem jut különösebb szerep. A késői apokaliptikus irodalomban nő meg a tekintélyük, s bővül a feladatkörük.

Nyilvánvalóan vitán felül áll, hogy a keresztyén kultúrkörben az angelológiának akkor lett kiemeltebb jelentősége, amikor a Krisztus-követők Krisztus születésével is foglalkozni kezdtek. Az angyali üdvözlés toposza a szentírási szövegekben vissza-visszatér, s egyre inkább úgy tűnik, hogy az üdvőtörténeti hagyományrétegekhez tartozó kultikus séma alkotórészeként értelmezhető.²⁶ Mind az ugariti, mind a hettita hagyományból ismeretes üdvözléttörténetek²⁷ felvonultatnak olyan elemeket (pl. az asszony gyermektelensége, a gyermek nevének isteni kijelölése, a születendő gyermek jövőjének meghatározása), amelyek a szentírási szövegekben is visszaköszönnek.²⁸ Az ide tartozó ószövetségi (1Móz 16,1–16; 1Móz 18,9–18; Bír 18,2–24; 1Sám 1–28) és újszövetségi (Lk 1,5–24; Lk 1,26–48) szövegek számos feltűnő hasonlóságot jeleznek. A szöveghelyek strukturális hasonlóságait Kelenhegyi Andor így foglalja össze:

- „1. A leendő gyermek anyja testileg vagy társadalmilag nem képes szülni, vagy nem szabad szülnie: túl öreg, túl fiatal, meddő vagy alacsony társadalmi rangú.
2. A gyermek megfogadását megelőzi az égi szféra képviselőjének látogatása. A látogatást rendszerint, de nem mindig, kiegészíti a gyermekmegfogadására vonatkozó ígéret megismétlése.
3. Az égi szféra képviselője meghatározza, milyen nevet szántak a születendő gyermeknek.
4. Az égi szféra képviselője az első látogatás után rendszerint másodszor is megjelenik és biztosítja a szülőket, hogy a születendő gyermek különleges sorsra rendeltetett.

²⁶ Vö. Fazekas István: Angyali üdvözlés az Ószövetségben, Teológiai Fórum, 2012/1., 49.

²⁷ Scott A. Ashmon: Birth Annunciations in the Hebrew Bible and Ancient Near East. A Literary Analysis of the Heavenly Foretelling of the Destiny of a Special Child, Lewiston 2012, 361–363.

²⁸ Dorothy Irvin Myrthion: The Comparison of Tales from the Old Testament and the Ancient Near East, Neukirchener Verlag, Neukirchen 1978, 8–10.

5. A születendő gyermeket az esetek nagy részében szakrális módon is Istennek szentelik, s mint ilyenre, vonatkoznak rá a nazírság előírásai. Ezek a panelek – bár eltérő formákban –, megtalálhatók az öt üdvözléttörténetben.²⁹

Meg kell itt jegyezni mindenképpen, hogy a Krisztus születésére vonatkoztatott Ézsaiás-locus (7,14) elemzésekor Justinos már eljutott arra a következtetésre, hogy a meddő nők esetében beavatkozó isteni akarat hasonló a Máriát szűzként teherbe ejtő isteni akarathoz.³⁰

A felvázoltakból nyilvánvalóan kitűnik, hogy az angyalokkal kapcsolatosan különböző hagyományrétegek vannak, melyek csak részben fedik le egymást³¹, egyébként nem igazán egységesek. Nem véletlen tehát, amikor a téma egyik vizsgálója így összegezi: „*A fogság előtti elbeszélő anyagban az angyal és az Úr angyala különös megkülönböztetést kap. Mi lehet ennek az oka? Mózeszt az ég csipkebokorból szólítja*

²⁹ Kelenhegyi Andor: „Egy angyal, és ha nem, úgy földi mása!” (Az angyali üdvözlés toposzai a bibliai hagyományban), STVDIA PATRVM, 6., Szent István Társulat, Budapest 2015., 30–31.

³⁰ Justinos: Dialogus cum Tryphone 84, 3–4 (www.tlg.uci.edu): „Ἰδοὺ, φησὶν, ἡ νεάνις ἐν γαστρὶ ἔξει, ὥς μεγάλων πραγμάτων σημαινομένην, εἰ γυνὴ ἀπὸ συνουσίας τίκτηιν ἐμελλεν, ὅπερ πᾶσαι αἱ νεάνιδες γυναῖκες ποιοῦσι πλην τῶν στεριῶν, ἃς καὶ αὐτὰς βουλῆθεὶς ὁ θεὸς γεννᾶν ποιῆσαι δυνατός. ἡ μήτηρ γὰρ τοῦ Σαμουὴλ μὴ τίκτουσα διὰ βουλὴν θεοῦ τέτοκε, καὶ ἡ γυνὴ τοῦ ἁγίου πατριάρχου Ἀβραάμ, καὶ Ἐλισάβετ ἡ τὸν βαπτιστὴν Ἰωάννην τεκοῦσα, καὶ ἄλλαι τινὲς ὁμοίως.”

³¹ A szakirodalom többsége az angyalok létét azzal magyarázza, hogy ezek az alakok politeisztikus környezetben ténylegesen istenként, istenségként működtek, azonban a monoteista ókori Izraelben már megfosztottak isten-jellegüktől, és az Úrnak alárendelt paralel mennyei lényekké váltak. Koltai Kornélia a már idézett *Angyalok az Ószövetségben* című tanulmányában tágabb mitológiai és folklorisztikus keretbe helyezésükkel rámutat arra, hogy az angyalok, a monoteizmus tanúbizonyságai. A hettita Hasamili istenség személyében véli felfedezni annak az angyalnak a megfelelőjét, aki egy félhóval rejteli el az izraelitákat az ellenségeik előtt a Vörös-tengernél (2Móz 14,19). Az áldozati tűz lángjában elillanó angyal motívuma a Mánoah-történetben (Bír 13,20) szerint egy dzsinn füstben való távozásának ismert fordulatával rokonítható. Lót és az angyalok történetében az egyik Grimm mesével von párhuzamot. Jákob küzdelme az angyallal a Jabbok gázlójánál (1Móz.32,24–25) sem más valójában, mint „a folyón való átkelés előtt a folyó szellemével küzdő hős”-héber verziója. A klasszikus római irodalomban is leképződik az a történet-típus, amelyet az Ószövetségben Ábrahámmal és a három angyal megvendégelésével kapcsolatosan olvashatunk. Ovidiusnál a Tanagra-i Hyrieusról szóló költeményében elevenedik meg a hasonló történet, amikor Hyrieus három istent lát vendégül, akikről nem tudja, hogy istenek lennének. Önzetlen vendégszeretét az istenek egy fiúval: Orionnal viszonyozzák.

meg az Úr angyala: „Ott megjelent neki az Úr angyala tűz lángjában, egy csipkebokor közepéből” (2Móz 3,2). Ám, ahogy kialakul a dialógus, Mózes már magával az Úrral beszélget, aki ezt mondja: „Én vagyok atyádnak Istene, Ábrahámnak Istene, Izsáknak Istene és Jákobnak Istene” (2Móz3,6). Hasonló a jelenség Hágárnak, Ábrahámnak és Mánoah feleségének az Úr angyalával való találkozásakor. Vajon nem arról van itt szó, mint az ApCsel 12,15-ben, amikor Pétert a saját angyalának vélék? Vajon nem arról van-e szó, hogy az Úr angyala magának az Úr-nak az a fajta szupranaturális személye, amikor nem színről színre, de mégis maga az Úr jelenik meg az embernek?³²

Az angyalok kapcsán sok esetben a csoda is megjelenik. Modern-kori értelmezésük sokszor ezzel összefüggésben történik, s a téves nézetek kialakulását – meglátásom szerint – olykor táplálni tudja a katolikus dogmatika angyali szuverenitásról megfogalmazott némely mondata, noha Aquinói Tamás akként foglalt állást, hogy: „...sajátos értelemben akkor beszélünk csodáról, amikor valami a természet rendjén kívül történik. De a csoda mivoltához nem elégséges, hogy valami egy részleges természet rendjén kívül történjék, mivel így csodát művelne, aki feldob egy követ, hiszen ez a kő természeti rendjén kívül megy végbe. Azért mondunk tehát valamit csodának, mivel az egész teremtettség természet rendjén kívül jön létre. Ilyet azonban egyedül Isten képes létrehozni, mivel minden, amit az angyal vagy bármely más teremtmény saját erejével tesz, a teremtettség természet rendjének megfelelően jön létre, és így nem csoda. Ezért egyedül az a lehetőség marad, hogy csak Isten tehet csodát.”³³ Ezek alapvetően filozófiai gondolatok (de mint tudjuk: philosophia est ancilla theologiae), s mint ilyenek teljesen szinkronba hozhatóak Krasszon István etimológiai megjegyzéseivel, aki a 𐤀𐤁𐤊𐤍 vizsgálata kapcsán végül is arra következtetésre jut, hogy a Héber Biblia anyagában a szó „angyal” jelentése sehol sem válik általánossá, csakis ott, ahol: „egyértelműen és nyilvánvalóan szupranaturális személyről van szó. Hogy a későbbi nyelvi és vallástörténeti fejlődésben ez a jelenség fogta meg leginkább az emberek fantáziáját (hogy úgy mond-

³² Fazekas István i.m. 51.

³³ Aquinói Szent Tamás: A teológia foglalta (Summa Theologiae), Gede Testvérek Bt., 2002., I. köt. 110,4; 779.

juk: ez a jelenség vált predominánssá a korai zsidó, majd keresztyén iratokban), az már a sors iróniájának tekinthető.”³⁴ Az angelus interpretis szerint zsákutca a vallástörténeti fejlődésben, ugyanis Jahwe üzenetközvetítőjeként a fogság utáni szóhasználatban mind a pap, mind pedig a próféta szerepelt, nincs tehát szükség újabb közvetítőre Jahwe és prófétája között.³⁵

Ördögök

A Szentírásnak a Sátánra és az ördögökre vonatkozó szövegrészeiből arra következtethetünk, hogy a 𐤀𐤁𐤊𐤍, akár erőterként, akár személyként, eredetileg Jahwe mennyei udvartartásához tartozott, mint annak teljes jogú tagja. A démonokhoz eredetileg semmi köze sincs, hanem ő a nyilvános közbábelő, a mennyei bírói fórumon.³⁶ Seyboldnak a zsoltárokról írt megállapításai nyomán³⁷ az ezt illusztráló történeteket olvasva óhatatlanul is felmerül a kérdés, hogy a jogi konstrukciós háttérnek vajon nem teológiai metaforák-e? A fogság utáni irodalom szerint a Sátán feladata elsődlegesen az, hogy Jahwe emlékezetébe idézze a bűnöket. A LXX-ban a neve is erre utal, amikor a 𐤀𐤁𐤊𐤍 a görög szövegben αἰτιάβολος vagy αἰτιήγορος szavakkal kerül fordításra. Meg kell itt jegyezni, hogy a Sátán vonatkozásában hasonlóan sok a mesészerű elem az egyes elbeszélésekben, mint az angyalokhoz kapcsolódóan. Nyilván ennek egyik oka az átvétel, a másik pedig a teológiai domesztikálás. De minden bizonnyal itt is van egy harmadik ok is: a népi vallásosság egyes elemeinek a keveredése az elit vallási elemekkel. A korai pszeudepigráf zsidó irodalomban megfogalmazásra kerül az angyalok lázadásának és bukásának története, melynek közvetítésével Jézus korában a Sátán már kifejezetten a természet felett létező bukott angyal, aki gonoszságra sarkallja az embereket, a bűnre csábít, s akinek udvartartásához tartoznak a különféle démonok, ártó szellemek.³⁸

³⁴ Krasszon István i.m. 17.

³⁵ Krasszon István i.m. 16.

³⁶ Pap László i.m. 73.

³⁷ Vö. Klaus Seybold: Die Psalmen, J. C. B. Mohr, Tübingen, 1996

³⁸ Lásd bővebben Szatmárgyi Györgyi i.m.

Az ἀντίχριστος kifejezés feltűnik a jánosi levelekben, mint a Sátán szinonimamezejébe tartozó kifejezés, azonban hasonlóan a ῥῥ szóhoz nem csak tulajdonnév, hanem a negatív istenellenes erők gyűjtőfogalma³⁹ is. Tulajdonnévként alapvetően eszkatologikus jellegű, akinek megjelenése a parúziát előzi meg.

A héberben a Sátán szó gyökérszava eredetileg a vádaskodni, el-lenségeskedni jelentéssel bírt. A szó ellenségként is használatos volt, így például: 1Sám 29,4; 1Kir 5,18; Zsolt 109,6. Pap László a Sátán jelentéstartalmát illetően egy rendkívül fontos dologra hívja fel a figyelmünket: „A Sátán alakjának lényeges módosulása áll előttünk az 1Krón 21,1-ben. Ehelyütt Dávid végzetes népszámlálásáról olvasunk. Míg azonban a parallel 2Sám 24,1 Dávidnak a népszámlálásra való felbujtását Istenre vezeti vissza, az 1Krón 21 szerint a Sátán munkája volt. Ez az elbeszélés két olyan motívumot tartalmaz, mely a Sátán alakjának megváltozását mutatja:

- 1) a „sátán” szóból, amely előbb még munkakör-megjelölés volt, tulajdonnév lett, mely éppen ezért névelő nélkül használatos.
- 2) Az isteni közvádából gonoszra csábító lett. Ez a fejlődési folyamat az idők során továbbhaladt és ha nem is az Ószövetség alapján, de a kánonon kívüli iratokban odavezetett, hogy a Sátán mintegy külön hiposztázis lett Isten mellett, akiben a gonoszság kezdeményezőjét látták (SapSal 2,23; MartJes 2,2.7 stb.)⁴⁰

A Sátán eredetéről a pszeudepigráf iratok alapján megállapíthatjuk:

- a) teremtetten lény,
- b) nem gonosznak lett teremtvé,
- c) Isten elleni lázadásával vált gonosszá,
- d) lázadásában büntérsai is voltak,
- e) a végítéletkor a halál nem fogja elkerülni, tehát nem halhatatlan.

³⁹ Vö. „Τίς ἐστὶν ὁ ψευδίστης, εἰ μὴ ὁ ἀρνούμενος ὅτι Ἰησοῦς οὐκ ἐστὶν ὁ χριστός; Οὗτός ἐστιν ὁ ἀντίχριστος, ὁ ἀρνούμενος τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱόν.” (1Jn 2,22.)

⁴⁰ Pap László i.m. 73-74.

Szeráfok

Az Ószövetségben az antropomorf angyalokhoz hasonló lények is megjelennek, melyek angyali karakterrel bíró, szárnyas zoomorf teremtmények. Ézsaiás Uzijja halálának évében, tehát Kr. e. 742-ben (vagy Kr.e. 732-ben) az Úrral együtt látta őket (Ézs 6,1-10). Azt, hogy ez álombeli látomás lett volna, csak sejteni lehet. Ézsaiás leírása alapján a szeráfoknak három pár szárnya van, kettővel az arcukat takarják el, kettővel a lábukat fedik be, kettővel pedig repülnek. Legfontosabb funkciójuk lényegében ugyanaz, mint az angyaloké: Isten dicsérete. Közük van a tűzhöz is, akárcsak nevük gyökébőlük. A ῥῥ csak ebben a kontextusban jelent mennyi lényt, más esetekben kígyót jelent (lásd pl. 4Móz 21,6, 5Móz 8,15; Ézs 14,29; 30,6). Az Ézs 30,6-ban a ῥῥ ῥῥ kifejezetten szárnyas kígyót jelent, mely utalhat a szó legősibb jelentésére.

A szeráfok jellemzői a szentírási szövegek alapján:

- teremtetten lények,
- angyalokhoz hasonló tulajdonságaik vannak,
- szárnyakkal rendelkeznek,
- mitológus alakok, kevert lények (több állat külső jegyeit viselik magukon, esetleg talán emberét is)
- kapcsolatuk van a tűzzel,
- Jahwe környezetében vannak,
- legfontosabb feladatuk Jahwe dicsérete,
- esetlegesen őrző-védő szerepük is lehet.

Kerubok

A mitikus vonások a kerubok alakjainál mutatkozik meg a legerőteljesebben, olyan keveréklények, akik ember- és állatelemekből tevődnek össze. A kerubokra vonatkozóan Ezékiel könyvének 1. és 10. fejezeti adnak részletes leírást. Ez alapján a következők a jellemzőik:

- teremtetten lények,
- emberekhez hasonló keveréklények, akiknek valamelyik része állati testrész,
- testük egyenes tartású,

- arcuk és kezük van,
- szárnyaik vannak,
- arcuk állati arc,
- lábuk állati láb,
- fő feladatuk Jahwe trónja melletti őrködés,
- őrző feladatok (pl. Édenkert) ellátása,
- néha Jahwe szállítóeszközei,
- nemcsak lények, de természetfölötti erővel bíró tárgyak is lehetnek.

Fontos megemlíteni: Ezékiel leírásához hasonló szobrocskákat találtak több mezopotámiai ásatás során is, az apró kis kerubok tömegesével kerültek elő.⁴¹ A כְּרִיב szó egyes elméletek szerint a כְּרִיב (szekér) lexémából keletkezett metatézissel (ez a szállító funkcióval összhangot sejtet), más elméletek szerint az akkád *karabu* (imádkozik) igének a *karibu* főnévi formája (ez olyan közbenjárót jelöl, aki az emberek imádságait közvetíti az istenek felé) lehetett az alapja.⁴²

Démonok, erők, fejedelemségek, hatalmaságok

Ezek a fogalmak alapvetően a népi vallásosság elemeit hordozzák magukon, amikor a szentírási szövegekben megjelennek. Az újszövetségi iratokban is elsősorban ez jellemzi őket, nyilván azért, hogy az alakuló gyülekezetek társadalmilag legalsó rétegei is könnyebben megérthessék és azonosulhassanak az új teológiai üzenetekkel. Külön démonai voltak az emberi és állati betegségeknek, a természeti ártó jelenségeknek. A felsoroltak nem személyek, de olyan erők, melyek sok esetben az ördögtől befolyásolhatók és a gonosz szolgálatába állíthatók.

A szentírási szövegek alapján démonok főbb tulajdonságai a következők:

- főként az evangéliumokban fordulnak elő,
- elsősorban testi vagy lelki betegségeket okoznak,
- Jézus egyik gyógyító cselekvése a tőlük való szabadítás,

⁴¹ Lás bővebben Pap László i.m. 72.73.

⁴² Vö. Koltai Kornélia i.m. 28-30.

- eredetük nem ismert,
- teremtettség, személytelen erők,
- testetlen lények, akik testet keresnek magukban,
- sokszor az ördög rokonerői, esetleg paralel alakjai.

A בְּנֵי־הַמַּלְאָכִים értelmezése

A בְּנֵי־הַמַּלְאָכִים kifejezés *locus classicus* az 1Móz 6,2-ben található, amikor is „látták az istenek fiai, hogy szépek az emberek leányai, ezért feleségül vették maguknak mindazokat, akiket kiszemeltek maguknak”. Ugyanez, vagy ehhez hasonló szinonim, paralel, esetleg paralel módon a szinonim mezőbe vonható kifejezés más helyeken is előfordul, így például: (1Móz 6,4; 5Móz 32,8; 33,2; Jób 5,1; 15,15; 38,7; Zsolt 29,1; 89,5-7; Zak 14,5; Dán 4,10. 14.).

Sokan az angyalokkal azonosítják ezeket, vagy kifejezetten olyan szupranaturális lényekként értelmezik, akik a mennyei udvartartáshoz tartoznak. Nyilvánvalóan tűnik azonban, hogy ezek a mennyei lények is valamilyen formában az ősi, pogány istenségek „folklorisztikus túlélői”.⁴³

A בְּנֵי־הַמַּלְאָכִים kifejezéssel megjelölt felsőbb isteni lények, akiknek az istenek dicsőítése a feladatuk több ugariti szövegben is előfordulnak, a panteon tagjaiként jelennek meg. A párhuzam, a hasonlóság több keleti vallásban is fellelhető. Igaza van Westermannnak, amikor az 1Móz 6 kapcsán megállapítja: „Mint egy darab őskövület, úgy nyúlik itt bele a bibliai történetbe egy Izráel előtti mítosz, amely az egész Bibliára vonatkozóan példaszerűen mutatja, hogy ezek a mennyei lények a környező és korábbi vallások szelvében-hosszában ismert elképzeléseiből erednek, és a bibliai történetben mindig csak összekötő elemek a Biblia és más vallások között.”⁴⁴ Karasszon István itt elsőként is arra hívja fel a figyelmet, hogy ez a bibliai szakasz mindmáig tisztázatlan, s leginkább a korábbi politeista vallásosság maradványának tekinthető.⁴⁵

⁴³ Koltai Kornélia i.m. 31.

⁴⁴ Claus Westermann: Isten angyalainak nincs szárnyuk, Református Kálvin Kiadó, Budapest, 2000, 83.

⁴⁵ Karasszon István: „Ni ange ni bete (Gondolatok az angelológia és satanológia vallástörténetéhez) in: Az Ószövetség varázsa, Új Mandátum Kiadó, Bp. 2004, 47., 52.

A Zsolt 91, 11-12 vizsgálata

Seybold híres zsoltárkézikönyvében megállapítja⁴⁶, hogy a Zsolt 91-et hagyományosan a „bölcsestánító-versek” és a hitvalló zsoltárok közé sorolták, mely egyesek szerint a megtéréshez (Eiðfeldt),⁴⁷ mások szerint a menedékjoghoz kapcsolódóan az asylumba jutáshoz (Delekat)⁴⁸ ad iránymutatásokat. Hugger helyesebbnek véli azonban a zsoltárt úgy szemlélni, mint a régi Jahwe-kultusz egyes utasításait megőrző éneket (annak „visszhangjai hallatszanak ki belőle”), különös tekintettel az szertartás áldás-szavaira, valamint a védelemért, oltalomért való könyörgés jámbor rítus-elemeire.⁴⁹ Brueggemann kitér arra is, hogy a 91. zsoltár héber szövegén nem történt semmilyen felülírás, és tartalmilag szorosan követi a 90. zsoltárt.⁵⁰ Ez a zsoltár bizonyos értelemben válaszol az előző zsoltár petíciójára, amely valószínűleg a száműzetés nehézségeit tükrözi.⁵¹ Isten menedéke ennek a zsoltárnak is (miként a 90. zsoltárnak is) egyik kulcsfogalma. A Zsolt 90,1-ben használt מָנוּחַ a Zsolt 91,2-ben így manifestálódik: מָנוּחַ וּמִצְדִּיקִי אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ. Így lesz ez valójában az *oltalom zsoltára*.

Karasszon Dezső egyértelműen tanítókölteménynek tekinti, s keletkezési időpontját a babiloni fogság utáni időpontra teszi, szerkezeti felépítését így látja: „A bevezetésben (1–2. vers) buzdítás formájában, a fő részben (3–13. vers) tanítás formájában, a befejező versekben (14–

⁴⁶ Klaus Seybold: Die Psalmen, J. C. B. Mohr, Tübingen, 1996, 362.

⁴⁷ Lásd bővebben Otto Eissfeldt: Die kleinste literarische Einheit in den Erzählungsbüchern des Alten Testaments, Kleine Schriften, I. Tübingen, 1962

⁴⁸ Lásd bővebben Lienhard Delekat: The Psalms and the Life of Faith, interneten elérhető itt: https://books.google.hu/books?id=aNeHd5Oq4PAC&pg=PA748&lpg=PA748&dq=Lienhard+Delekat+Psalm&source=bl&ots=CCA3K53HYS&sig=AC-fU3U10g_j6oslj472YpmqINOi-LE3esQ&hl=hu&sa=X&ved=2ahUKewiOqtWwiv-ToAhUopIsKHdk5Cu4Q6AEwAnoECAsQOw#v=onepage&q=Lienhard%20Delekat%20Psalm&f=false

⁴⁹ Lásd bővebben Pirmin Hugger: Jahwe meine Zuflucht: Gehalt und Theologie des 91 Psalms (German) Perfect Paperback, 1971

⁵⁰ Brueggemann, W. and Bellinger, H. W. *Psalms*, New York, Cambridge University, 2013, 395.

⁵¹ Lásd bővebben u.o.

16.) Isten által mondott üdvjövendölés (orákulum) formájában szól a zsoltár Isten gondviselő szeretetéről, mely oltalmazza a híveket mindenféle veszedelemben. A zsoltár szövege jó állapotban maradt ránk. Megértését néhol segíti, máshol gátolja a LXX szövege. A 4. vers vége a 7. vers végére helyezendő.⁵² Arra is felhívja a figyelmünket, hogy ez a zsoltár a többi zsoltárnál lényegesen bővebben említ betegséget okozó démonokat, melyek összefüggésbe hozhatóak a környező népek hiedelemvilágában meglévő ártó szellemekkel, ezért az ókori keleti népek vallásának ismerete jó segítséget nyújt a magyarázatában.⁵³ Hozzá kell tennem, hogy a felvezetésben megfogalmazott mai problémák is igen aktuálissá teszik ezt a zsoltárt, hiszen a modernkori vallási képződmények angelológiája és démonológiája alapvetően a legősibb vallási képzetekre és rituálékra vezethető vissza. Ám igaz ez a ma meglévő törzsi vallási képződményekre is, melyeknél az ősi démon-felfogás évszázadokon át öröklődött nemzedékről nemzedékre, s a modern civilizációval való érintkezésben is alig-alig változott.

Könnyen észrevehető, hogy zsoltár egészét áthatja a betegségektől, a járványoktól való különös félelem, a bizonytalanság szülte rettegés, de ugyanakkor a bizonyosság is, hogy az Úrnál van az oltalom, az embernek a bajoktól, a nyomorúságtól, a betegségektől való menedéke és védelmezője kizárólag csakis Isten lehet. Természetesen a zsoltáros a költészet eszközeivel fejezi ki mindezeket, s nyilvánvaló, hogy metaforákat is használ. Talán érdemes feltenni a kérdést, hogy mi is játszódhatott itt le a zsoltár inspirációs fázisában? Véleményem szerint az, hogy a zsoltáros felismerte, hogy a betegségek hátterében ismeretlen természeti erők állnak, melyek az ember tudását lényegesen meghaladják, ám ezek az erők semmiképpen sem isteni lények, hanem egyfajta –Jahwe által is megtűrt – ártó erők, melyekről pontos fogalom-meghatározás híján a folklorisztikus elemek felhasználásával is beszélhetünk, különösen akkor, ha ezeket képzettársításokként használjuk. Ugyanez igaz az isteni gondviselés tapasztalataira is. A gyógyulást, a felépülést, a bajokból való csodálatos szabadulást az ember

⁵² Karasszon Dezső: A zsoltárok könyvének magyarázata, *Jubileumi Kommentár: A Szentírás magyarázata*, Budapest, Kálvin, 1998, 601.

⁵³ Lásd bővebben Karasszon Dezső i.m. 601-602.

a legtöbb esetben nem közvetlenül történt deus ex machinaként éli meg, hanem úgy, hogy érzi az őt körülölelő csodát, de nem tudja azt igazából megmagyarázni. Felsejlenek benne bizonyos érzetek, úgy véli, felismerhet a gondviselésben bizonyos összefüggéseket, de nem tudja azokat rendszerezni, tehát csakis elvonatkoztatottan képes róluk fogalmakat alkotni. Ez a fogalomalkotás aztán tele lesz poétikus és legendaszerű képzettársításokkal, ahol elsődlegesen annak a hangsúlyozása a fontos, hogy Isten maga volt a történések mögött. Történt valami csodálatos, melynek az ember csupán passzív alanya, s a cselekvővel, vagy a cselekvés okozójával nem találkozott, pusztán az eredménnyel szembesült. Szinte természetes, hogy angyalért kiáltanak az ilyen történetek.

Seybold nyomán azt mondhatjuk, hogy a kezdet, a zsoltár 1-2. verse, akár az isteni menedékház (a templom) vagy menedékváros (asylum) bejáratú kapujának a felirata is lehetne, melynek eredeti ütemezése 3+3-as lehetett.⁵⁴ (Az 1. vers második felében talán ez meg is őrződött teljesen, az ütem és tartalom összecsengése tiszta: אֶל־תִּי-תָ/תִי-תָ! – ti-ti-tá/ti-ti-tá!) A menedékjogi intézmény felvonultatásával cseng össze a 16. vers tartalma is. Ugyanakkor a vers szókinccse is erősen összefüggésbe hozható az asylum városok menedékjogi szókinccsével. *A rejtekében lenni, az oltalmazni, a megnyugodni valaki árnyékában, az oltalmat keresni, a szárnyakkal oltalmazni, a tollakkal betakarni, a megmenteni, az úton vigyázni, a megőrizni* kifejezések az *asylum* város etimológiájához kapcsolható konzekvensen, melyek rendre megjelennek az עָרֵי הַמְּקֻלָּט szövegkörnyezetében.⁵⁵

A 3-13. versek a védelem variánsai, a nagy kérdés csak az, hogy ki a megszólaló, aki Istent teszi a menedék forrásává? Brueggemann kifejti, többen is úgy vélik, hogy a beszélő a király az ellenséggel vívott csatában.⁵⁶ Tate ehhez kapcsolódóan úgy foglal állást, hogy a szövegben néhol stilisztikai változtatás történt ennek a tartalomnak az érdekében, ám a zsoltár eredetileg kifejezetten egy ősi kultikus énekből kelet-

kezett, melynek az volt a célja, hogy megpróbálják erősíteni a bizalmat a gyülekezetben.⁵⁷ Az 1. versben említet יְהוָה és az 1. és 9. versben szereplő יְהוָה az ősi kultikus elemeket igazolják. Két korábbi istennév ez, melyek a monoteizmus kialakulásakor Jahwe szinonimái lettek. Ezek a már-már epitheton ornansok elsőként is azt erősítik, hogy Jahwe az, aki kizárólag rendelkezik a menedéjjel. Eiföldt itt elfogadja azokat az érveket, hogy Jahwénak eredetileg három neve volt, s az itt említettek az ősi nevei közé tartoznak.⁵⁸

A 3. vers kifejezetten a halálos járványt fogalmazza meg, majd a következő sorok azokat a bajokat és bajforrásokat sorolják fel, melyek a legismertebbek voltak az ókori Izraelben.

Az 5. versben szó van az éjszaki rettegésről is. Karasszon Dezső véleménye az, hogy ez a kóbor kutyáktól való félelem, ugyanis: „Éjszaka kóbor kutyák kószáltak a városban (Zsolt 59:7.15), és ezeket az ókori Keleten démonoktól megszállottaknak gondolták.”⁵⁹ A יָדָה kifejezéshez illeszthetően Karasszon Dezső felhívja a figyelmet a Zsolt 76,4-re, melyben a יָדָה szerepel, mely perszifikáltan Kánaánban a betegség démona volt, mint a nappal repülő nyíl.⁶⁰ (A zsoltárnak ehhez a sorához kapcsolódóan hadd jegyezzem meg, hogy Kathleen Abraham megemlíti egy esetet, hogy amikor 1958-ban Nigéria északi részén, orvosként Maiduguriban dolgozott, az egyik alkalommal a kórházba hívták, hogy egy nyílvesző okozta szemsérülést kezeljen. A beteget kloroformmal érzéstelenítette, de a letört és sebbe belecsavarodott nyílhegy-darabkát nem sikerült kivennie. A további kezelés is csak egyszerű lehetett, majd a beteg csodával határos módon felgyógyult. Hogy ki okozta a sérülést, s miként soha nem derült ki. A nyílhegy oly módon csúszott el, hogy semmit nem sértett, s könnyen kivethető volt.⁶¹)

⁵⁷ Marvin E. Tate: Word Biblical Commentar Psalms 51-100, Word Biblical Commentary (Book 20), Thomas Nelson Inc, 1991, 337-339.

⁵⁸ Lásd bővebben Otto Eiföldt: Verhältnis zu 'Eljon und Schaddaj nach Psalm 91, Die Welt des Orients, Bd. 2, H. 4 (1957), 343-348.

⁵⁹ Karasszon Dezső i.m. 602.

⁶⁰ Karasszon Dezső i.m. 602.

⁶¹ Kathleen Abraham: Memorable Patient: The Arrow That Fleeth By Day (Psalm 91), British Medical Journal, Vol. 310, No. 6985 (Apr. 15, 1995), 992.

⁵⁴ Seybold i.m. u.o.

⁵⁵ Vö. Tokics Imre: A menedékvárosok, Adventista Teológiai Főiskola és Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Zsidó Vallástudományi Doktori Iskola, Budapest, 2012, 115-116.

⁵⁶ Brueggemann, W. and Bellinger, H. W. i.m. 395-396.

A 6. vers a pestist is megemlíti, melyet a LXX másképpen fordít, a gyökbetűkből kiindulva az ártó szavakat részesíti előnyben e tartalomnál.⁶² Fontos itt talán arra is kitérni, hogy a Héber Bibliában a zoltárnak nincs címfelirata, a LXX szerint „Dávid zoltáráneke” ez a költemény. A zoltár szerint az Úr a legnagyobb veszélyben is tud oltalmat adni híveinek (vö. Zsolt 3,6-7k.; 34,8), sőt a hívek megláthatják majd a bűnösök büntetését is (vö. Zsolt 54,9; Ézs 66,24).

A 9. és 10. vers többek szerint újbán a menedékjogi intézménnyel hozható összefüggésbe, de mindenképpen azt jelenti teológiai értelemben, hogy Jahwe az, aki oltalmat adhat, akár az üzetésben, akár a betegségben, akár más jellegű bajok közepette: Seybold szerint itt kifejezetten arról kapunk tanítást, hogy az imádság vallomásos része létrehozza a védett teret, mely oltalmazni tud.⁶³

A 11. versben Seybold szerint a hírnökök az imádság közvetítői, s a bajok sodrásában mitikussá növelik annak az életterét, aki Jahvéhoz fordul.⁶⁴ Weiser kommentárja a zoltár 11-12.versit illetően részletesen kifejti, hogy az őrzőangyal gondolata már az ókori babilóniai idők óta létezik és Ószövetségbe (1Móz 24,7; Dán 3,28) is ezekből a hagyományokból épült be, és az Újszövetségben való megjelenése is innen eredeztethető (Mt. 4, 6).⁶⁵ Weiser úgy fogalmaz, hogy a zoltáros különösen érzékeny színekkel festi le Isten gondoskodását, szinte anyai gondoskodásként.⁶⁶ Angyalai finoman és óvatosan fogják hordozni a szenvedőt, mint egy gyermeket, hogy ne üsse meg a lábát egy kőben

⁶² Lásd bővebben Karaszon Dezső i.m. 602., miszerint: „A héber „pestis” szó más magánhangzókkal „beszéd”-et jelent. Így értette a LXX: „pusztító beszéd”. Az ellenség ui. hamis vádakkal, rágalomokkal igyekezett elpusztítani a híveket. A 4. versben az Úr oltalmazó szárnyairól van szó. Ezek nem a szövetségláda kerúbjainak szárnyait jelentik; a kerúbok ui. az Úr trónusához tartoznak. Inkább az egyiptomi vallásból ismert oltalmazó istenségekre kell gondolni, amelyek kiterjesztett szárnyal állnak (vagy pl. sólyom alakban lebegnek) a király mögött. A főistent, a napkorongot is kiterjesztett szárnyakkal ábrázolták, pl. a templomok bejárata fölött. A kiterjesztett szárny az égboltozatot jelképezi. Oltalmazó szárnyakról van szó Zsolt 17:8; 36:8; 57:2; 61:5; 63:8-ban is. – A 4. vers vége a 7. vershez kapcsolandó.”

⁶³ Seybold i.m. 363.

⁶⁴ u.o.

⁶⁵ Artur Weiser: Die Psalmen, Göttingen, 1950, 402.

⁶⁶ u.o.

sem, ami igen gyakran előfordulhat az emberrel Palesztina köves ösvényein. Weiser a Jézus kísértő Sátán zoltáridézete kapcsán adott jézusi válaszból azt is sejteti, hogy mi se gondoljunk többet erről a szavakról annál, mint amit ténylegesen jelentenek. A „Ne kísértsd az Urat, a te Istenedet!”⁶⁷ felszólítás ránk is érvényes. Még az interpretációk vonatkozásában is.

Arról, hogy itt a Weiser által értelmezett tartalomról lehet szó, lényegében a 11-12. versek poetológiai szövegvizsgálata is árulkodik. A פֶּחָדִי-יָהּ hangsúlyjele kifejezetten zenei, ritmikai, s nem tartalmi. Az enklitikus prepozíció alatti atnah módosítja a szótag magánhangzó állományát, de jelen esetben kifejezetten csak a ritmus érdekében. Ezzel az őrző angyal költői megformáltsága válik erőteljesebbé, gazdagabbá. (Ilyesfajta költői képek gyakran keletkeznek a modern költészetben is, például Ratkó József írja: „Rám virrad az éjszaka,/ a fekete hosszú hajnal,/ *ujjamat küldöm haza,/ verekedjék meg a bajjal... /A korhely dalokból/*) A 12. vers első felében az עֲלֵי-כַפִּי egyértelmű metafora, פֶּחָדִי-יָהּ בְּחֶזֶק szókapcsolatban pedig még a tagadó szócska is költői. Mindezek alapján egyértelműen látszik az, hogy nem ontológiai értelemben beszél a zoltáros az őrangyalokról.

A 13. vers a 12. vers lineáris folytatása. A 14-16. versekben pedig az Úr orákuluma erősíti meg a zoltárban elhangzott tanítást. Brueggemann szerint ezek a versek a megváltás hagyományrétegeihez tartozó sorok, melyekben mindig visszatérő motívum a megszabadulás és a jövő reményének ígérete. Az igék E/1. személybe kerülnek, s gyorsan követik egymást, lényegében ilyen módon:

Meg fogom adni. (14. v.)

Meg akarom védeni. (14. v.)

Válaszolni akarok. (15. v.)

Velük leszek. (15. v.)

Mentést akarok. (15. v.)

Tiszteletet akarok. (15. v.)

Szeretnék kielégíteni. (16. v.)

Megmutatom nekik üdvösségemet. (16. v.)⁶⁸

⁶⁷ Mt 4,7

⁶⁸ Brueggemann, W. and Bellinger, H. W. i.m. 396.

A zsoltár záró verse ismételten felhívja a figyelmet a 90. zsoltárra, így a költeménynek tartalmilag quasi keretes szerkezete lesz, amely nemcsak a finom kimunkaltságot jelzi, hanem a 90. zsoltárral való szoros összefüggést is.

Összegzés

A felvázoltakból láthatjuk, hogy manapság az angelológiának fontos kihívásai vannak, naponta felvetődnek olyan kérdések, melyekre illik feleletet adni. Az is kétségtelennek tűnik, hogy az angyalokkal kapcsolatos római katolikus álláspont és a katolikus dogmatikákból továbbfejlődött nézetek nem minden esetben veszik alapul a Szentírás tekintélyét, s így félreértésekre adhatnak okot. Ezek a félreértések sokszor a vallási szinkretizmus elősegítői, ugyanakkor a keresztyén misztizmus konkrét akadályai is.

Az őrző angyalok szentírásbeli *locos classicusai* – különösen a Zsolt 91,11-12 (de nyugodtan ideérthetjük a Zsolt 34,8-at is) – nem kinyilatkoztatások, nem kategorikus kijelentések, s még csak nem is teológiai érvek, hanem kifejezetten költői ábrázolások, melyek inspirációs közegére hatással voltak a népi vallási hiedelmek és a korábbi mitológiák. Mindezek alapján azt kell kijelentenünk, hogy az őrző angyalok ontológiai státuszáról nem beszélhetünk. A מַלְאָכִים angyalként való értelmezése csak az egyik fordítási opció, s mint arra Karasszon István is rámutatott csakis ott vált ez általánossá, ahol szupranaturális személyekről van szó.

A modern angelológia egyik legfontosabb feladata, hogy a מַלְאָכִים értelmezése kapcsán olyan objektív és mindenki által értelmezhető rendszert tudjon létrehozni, mely a témában az évszázadok során felgyülemlett ellentmondásokat esetleg képes feloldani.

Felhasznált irodalom:

Könyvek, monográfiák

Östling, Erik A. W. (2016) What Does God Need with a Starship? UFOs and Extra-terrestrials in the Contemporary Religious Landscape. In: James R. Lewis – Inga Bårdsen Tøllefsen (eds.) *The Oxford Handbook of New Religious Movements*, Vol. 2. Oxford, Oxford University Press

Hanegraaff, Wouter J. (2007) The New Age Movement and Western Esotericism. In: Daren Kemp – James R. Lewis (eds.) *Handbook of New Age*. Leiden–Boston, Brill

Szabó Xavér OFM: Angyalok a korai zsidó pszeudoepigráf irodalomban, Xeravits G.- Tamási B.-

Szabó X.: *Angyalok az ókortól Szent Tamásig* Sapientia Főiskola-L'Harmattan, Budapest, 2011

Peter Schäfer: *Rivalität zwischen Engeln und Menschen: Untersuchungen zur rabbinischen Engelvorsestellung* (Studia Judaica, Band 8), 1975,

Szatmári Györgyi: Angyalok az Újszövetségben, Xeravits G.- Tamási B.-Szabó X.: *Angyalok az ókortól Szent Tamásig* Sapientia Főiskola-L'Harmattan, Budapest, 2011

Pap László: *Őszövetségi Biblica Theologia*, Károli Egyetemi Kiadó, Budapest, 2008, *Dictionary of Deities and Demons in the Bible* (szerk: Pieter W. van der Horst; Karel van der Toorn; Bob Becking), Leide: Brill, 1995

Mitchell Dahood: *Psalms. I-III.*, New York, 1966–1970

Ókeresztény írók 8. (szerk: Vanyó László), Szent István Társulat, Budapest, 2002
Hans Bietenhard: *Die himmlische Welt im Urchristentum und Spätjudentum*, Tübingen, 1951. 101.

Aquinói Szent Tamás: *A teológia foglalata* (Summa Theologiae), Gede Testvérek Bt., 2002., I. köt. 110,1; 777.

Jean Daniélou: *Az angyalok és küldetésük az egyházatyák szerint*, Jel Kiadó, Budapest, 1997, 12.

Karasszon István: *Ég és föld között: a küldött*, Xeravits G.- Tamási B.-Szabó X.: *Angyalok az ókortól Szent Tamásig* Sapientia Főiskola-L'Harmattan, Budapest, 2011

Scott A. Ashmon: *Birth Annunciations in the Hebrew Bible and Ancient Near East. A Literary Analysis of the Heavenly Foretelling of the Destiny of a Special Child*, Lewiston 2012, 361–363.

Dorothy Irvin Myrtharion: *The Comparison of Tales from the Old Testament and the Ancient Near East*, Neukirchener Verlag, Neukirchen 1978

Klaus Seybold: *Die Psalmen*, J. C. B. Mohr, Tübingen, 1996

Claus Westermann: *Isten angyalainak nincs szárnyuk*, Református Kálvin Kiadó, Budapest, 2000, 83.

Karasszon István: „Ni ange ni bete (Gondolatok az angelológia és satanológia vallástörténetéhez) in: *Az Őszövetség varázsa*, Új Mandátum Kiadó, Bp. 2004, 47., 52.

Otto Eissfeldt: *Die kleinste literarische Einheit in den Erzählungsbüchern des Alten Testaments*, Kleine Schriften, I. Tübingen, 1962

Lásd bővebben Pirmin Hugger: *Jahwe meine Zuflucht: Gehalt und Theologie des 91 Psalms* (German) Perfect Paperback, 1971

Brueggemann, W. and Bellinger, H. W. *Psalms*, New York, Cambridge University, 2013, 395.

Karasszon Dezső: A zsoltárok könyvének magyarázata, *Jubileumi Kommentár. A Szentírás magyarázata*, Budapest, Kálvin, 1998,

Tokics Imre: A menedékvárosok, Adventista Teológiai Főiskola és Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Zsidó Vallástudományi Doktori Iskola, Budapest, 2012

Marvin E. Tate: Word Biblical Commentar Psalms 51-100, *Word Biblical Commentary* (Book 20), Thomas Nelson Inc, 1991

Artur Weiser: *Die Psalmen*, Göttingen, 1950

Tanulmányok

Otto Eißfeldt: Verhältnis zu 'Eljon und Schaddaj nach Psalm 91, *Die Welt des Orients*, Bd. 2, H. 4 (1957)

Kathleen Abraham: Memorable Patient: The Arrow That Flieth By Day (Psalm 91), *British Medical Journal*, Vol. 310, No. 6985 (Apr. 15, 1995), 992.

Karasszon István: A csoda héberül, *Yerusha* Különszám, OR-ZSE Biblikus Konferencia, Budapest, 2015

Kelenhegyi Andor: „Egy angyal, és ha nem, úgy földi mása!” (Az angyali üdvözet toposzai a bibliai hagyományban), *STVDIA PATRVM*, 6., Szent István Társulat, Budapestm 2015

Fazekas István: Angyali üdvözet az Ószövetségben, *Teológiai Fórum*, 2012/1., 49.

Interneten is elérhető szakirodalmak:

Justinos: Dialogus cum Tryphone 84, 3–4 (www.tlg.uci.edu)

Lienhard Delekat: The Psalms and the Life of Faith, interneten elérhető itt: https://books.google.hu/books?id=aNeHd5Oq4PAC&pg=PA74&lpg=PA74&dq=Lienhard+Delekat+Psalm&source=bl&ots=CCA3K53HY S&sig=ACfU3U10g_j6oslj472YpmqIN0i-LE3esQ&hl=hu&sa=X&ved=2ahUKewiOqtWWivToAhUopIsKHdk5Cu4Q6AEwAnoECAsQOw#v=onepage&q=Lienhard%20Delekat%20Psalm&f=false

Nicholas J. Tromp: Primitive Conceptions of Death and the Nether World in the Old Testament, interneten elérhető itt: <https://books.google.hu/books?id=T8s8aTeSPYYC&pg=PA96&lpg=PA96&dq=%22Night+kidnaps+him+like+t he+whirlwind%22&source=bl&ots=fN9UjXfbZs&sig=ACfU3U1N3rzxvTQFf5WQWjtvkec3egXyng&hl=hu&sa=X&ved=2ahUKewia7MTGpfDoAhVvxIsKHUMZBgAQ6AEwAHoECAIQLA#v=onepage&q=%22Night%20kidnaps%20him%20like%20the%20whirlwind%22&f=false>

Cs. Molnár János:

Az iszlám és a globalizáció

Abstract - Islam and Globalisation

Islam is one of those religions which have hardly been impacted by secularisation. All areas conquered were Islamicized, and they are doing the same right now because Muslim rule demands it by its very nature. Their worldview is divided into two such as the world of Islam (or house of Islam in Arabic Dar-al Islam) and the house of jihad (endeavour). In the world or house of Islam everything is under the control of the Muslims, therefore the laws and values of Islam became a harsh reality there. The spread of Islam is jihad, which is an obligatory endeavour for all Muslim. Some of its elements were articulated by the 8th century, which is humane only in the eye of Muslims. As for globalisation, it is claimed it had no negative impact on Islam at all. Notwithstanding it is perhaps works for its advantage. Islam is mostly aggressive at the expense of Christianity in Europe. Muslim migrants not only maintain their religion and traditions but they also try to convert to their faith the secularised European indigenous people.

Keywords: Islam, globalisation, Muslim migrants to Europe, integration of Muslims, Islam and secularised Christianity

Amíg a keresztyénség a felvilágosodás óta a szekularizáció útjára lépett, az iszlám viszont azok közé a vallások közé tartozik, amelyeket nagyon sekély módon befolyásolt az elvilágiasodás. Az iszlám híveit száz év leforgása alatt kora legerősebb hatalmává emelte. A szó legszorosabb értelmében meghódította a fél világot, hatalma a kínai faltól a franciaországi Poitiers-ig terjedt, ahol Euróba nyomulásukat 732-ben Martel Károly állította meg. Ázsiában viszont tovább terjedt déli és keleti irányban, legújabbán pedig Európa és Amerika irányába vette terjeszkedését, de Kelet felé is tovább terjedk. Magát Ábrahám igazi vallásának tartja, amelyet szerintük a zsidók kisajátítottak a keresztyének pedig politeisták lettek.

A világot az iszlám és a háború világra osztották. Ez utóbbit el kell foglalni és az iszlám világhoz kell csatolni. Ez a felfogás máig érvé-